

Psihopatija i njena reprezentacija u medijskoj kulturi

Blažina, Franko

Master's thesis / Diplomski rad

2016

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Rijeka, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Rijeci, Filozofski fakultet u Rijeci**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:186:036708>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-04-25**

Repository / Repozitorij:

[Repository of the University of Rijeka, Faculty of Humanities and Social Sciences - FHSSRI Repository](#)

Sveučilište u Rijeci
Filozofski fakultet u Rijeci
Odsjek za kulturalne studije
Modul: Mediologija i popularna kultura
Student: Franko Blažina

Diplomski rad

Rijeka, akad. god. 2015./16.

Sveučilište u Rijeci
Filozofski fakultet u Rijeci
Odsjek za kulturalne studije
Modul: Mediologija i popularna kultura
Student: Franko Blažina
Mentor: dr. sc. Benedikt Perak

Psihopatija i njezina reprezentacija u medijskoj kulturi

Rijeka, akad. god. 2015./16.

Sažetak:

Ovaj rad bavi se proučavanjem psihopatije od njenih samih početaka do današnjih dana.

Povijest termina seže još iz doba Teofrasta, te se konstantno nadopunjavala i širila s prolaskom vremena.

U drugom poglavlju detaljnije se proučava metoda kanadskog psihologa Roberta D. Harea čija Lista za obilježavanje za psihopatiju je i dandanas jedan od najprovjerenijih alata u psihopatskim studijama. Hare nam na detaljan način opisuje četiri različite, no povezane grupe u koje je razvrstao simptome psihopatije. Svoje karakteristike i značajke nadodali su i brojni ostali stručnjaci s polja psihologije koji brane ili opovrgavaju Hareove grupe.

Treće poglavlje govori o sekundarnoj psihopatiji čijim je uvođenjem Hervey Cleckley napravio jasnu distinkciju između „aktivnih“ i „pasivnih“ psihopata, te njihovom ulogom i funkcijom u društvu. Kroz niz primjera, vidjet ćemo koliko često je teško dijagnosticirati psihopatiju ili uspostaviti pogrešnu dijagnozu.

Zadnja dva poglavlja bave se primjerima psihopatskih ličnosti iz stvarnog i fiktivnog svijeta; kod ovih prvih je objašnjena povijest njihovog ponašanja koje je potom eskaliralo do krajnjih granica, dok kod drugih uviđamo otkud su autori filmskih, serijskih i književnih dijela crpili ideje za svoje likove, te na koji su način reprezentirani publici.

Ključne riječi:

Psihopatija, psihopati, serijski ubojice, duševna bolest, mediji

Sadržaj

Uvod	1
1. Kako danas gledamo na psihopatiju i psihopate?	2
1. 1. Psihopatija u 18. i 19. stoljeću	4
1. 2. Moderna psihopatija	7
2. Metoda Roberta D. Harea	11
2. 1. Interpersonalna grupa	13
2. 2. Afektivna grupa	15
2. 3. Stil života	18
2. 4. Asocijalna grupa	20
3. Sekundarna psihopatija	22
3. 1. Tehnike otkrivanja psihopatije kroz neurobiologiju	25
3. 2. Razlika između sociopata i psihopata	27
3. 3. Kriva dijagnoza i izbjegavanje liječenja	30
4. Poznate svjetske ličnosti – osobe kojima se pripisuje psihopatija	34
4. 1. Adolf Hitler	34
4. 2. Ted Bundy	37
4. 3. Aleksandar Relja i Srđan Mlađan	39
5. Fiktivni psihopati iz književnosti, filma i televizije	42
Zaključak	46
Literatura	47
Reference	52

Uvod

Riječ „psihopat“ naša svijest direktno povezuje s raznim ikonama moderne kulture. Kinematografija, televizija i književnost nude bogatu plejadu fiktivnih i realnih likova koji kod gledatelja i čitatelja pobuđuju osjećaje zanosa, straha, kurioziteta i odbacivanja u isto vrijeme. Zašto smo toliko fascinirani psihopatima? Što je to u našoj svijesti i u našem obrascu ponašanja da tražimo moguća objašnjenja i opravdanja za njih? Ovaj rad pokušat će odgovoriti na neka od tih pitanja kroz metode i studije brojnih stručnjaka s polja psihopatije i psihologije.

1. Kako danas gledamo na psihopatiju i psihopate?

Iako moderna psihologija nosi teret istraživanja psihopatije, konstrukt te riječi ne potječe iz modernih vremena. Psihopatija je stoljećima predstavljala konstantan interes, te je pripisana mnogim povijesnim ličnosti i poznata pod raznim imenima. Riječ je o psihologijskom konstrukt koji opisuje takvo ponašanje kao antisocijalno. Značenje riječi je „mentalna bolest; dolazi od grčke riječi „psico“ što znači „um“, te grčke riječi „pathos“ što znači „bolest“.¹ Kad su psiholozi iz 19. i 20. stoljeća počeli opisivati psihopatiju, bilo je neizbježno da će znanstvena konceptualizacija konstrukta termina biti promijenjena i evoluirati kroz vrijeme kako bi se uhvatila za taj fenomen.

Kao i ostale znanstvene discipline, i psihologija je rasla kroz stoljeća, te pročišćivala i nadopunjavala koncept psihopatije. U kasnijem 20. stoljeću i početkom 21. stoljeća, psiholozi su odgovorili na zahtjeve javnosti terapijama, edukacijom, predavanjima, člancima, intervjuima i knjigama. Masovni mediji su ipak bili najjači posrednik psihologije i javnosti. Distanca između psihologa i javnosti smanjilo je novinarstvo, dok su u isto vrijeme popularni mediji zadovoljili zahtjeve javnosti s ubacivanjem psihologije u popularnu fikciju, beletristiku itd.

S obzirom na fascinaciju publike psihopatijom i svega što se veže uz nju, nije začuđujuće što je psihopatija postala česta tema u filmovima, literaturi i televizijskim serijama. Zbog kulturalnih razloga, psihopatima se prije svega smatraju poznati serijski ubojice iz američkih filmova: Hannibal Lecter (Anthony Hopkins - *'Silence of the Lambs'*), Joker (Jack Nicholson – *'Batman'*; Heath Ledger - *'The Dark Knight'*), Norman Bates (Anthony Perkins - *'Psycho'*) (i njegov istoimeni televizijski pandan Freddie Highmore iz AMC-jeve serije *'Bates Motel'*), Alex DeLarge (Malcolm McDowell - *'A Clockwork Orange'*),

¹ (<http://www.dictionary.com/browse/psychopathic>, očitano sa stranice 13.2.2016.)

Jean-Baptiste Grenouille (Ben Whishaw - *'Perfume: The Story of the Murderer'*), Patrick Bateman (Christian Bale - *'American Psycho'*) itd.

Psihopatima su smatrani i veliki ubojice iz povijesti poput njemačkog političara i vođe nacističkog pokreta Adolfa Hitlera, barbarskog vođe Atila ('Bič Božji'), rimskog cara Kaligule, američkog kriminalca i vođe kulta Charlesa Mansona², cara Mongolskog carstva Džingis-kana, rimskog cara Nerona, sovjetskog političara Jozefa Staljina, rumunjskog predsjednika Nicolaua Ceausescua, srpskog političara i ratnog zločinca Slobodana Miloševića, talijanskog političara i vođe Nacionalne fašističke partije Benita Mussolinija, iračkog predsjednika Saddana Husseina i drugih.

U samim počecima, prikazivanje lika psihopata bilo je dosta izravno i dramatično. Prikazani u negativnom svjetlu, takvi likovi bili su nemilosrdni serijski ubojice, psihički i fizički zlostavljači, silovatelji i vođe kultova i sekti. Kroz vrijeme, takvi likovi postali su više kompleksni, te u današnje vrijeme takve likove često susrećemo i kao kompleksne protagoniste, te ih nazivamo televizijskim i filmskim antiherojima.

² Iako ga mediji i javnost većinom svrstavaju u najveće serijske ubojice i psihopate prošlog stoljeća, Charlesu Mansonu nikad nije dokazano niti jedno ubojstvo, što je razloženo u trećem poglavlju.

1. 1. Psihopatija u 18. i 19. stoljeću

Pojam psihopatije seže još iz doba Aristotelovog učenika Teofrasta koji je poveo raspravu o 'Beskrupuloznom čovjeku' (Millon i sur., 1998). Oko 300.-e godine prije Krista, Teofrast je identificirao „Beskrupuloznog čovjeka“ kao „čovjeka koji će posuditi novac od povjerilaca, no nikad ga neće platiti. U kupovini, podsjetit će mesara za neku uslugu koju mu je učinio i stojeći kraj vage, naredit će da mu nabaca mesa, ako može i jušne kosti. Ako uspije, time bolje; ako ne, ukrast će komad i otići smijući se (Ibid.).“

U 19. stoljeću, otac moderne psihijatrije Phillipe Pinel poznat je kao prvi psihijatar koji je formalno identificirao psihopatiju 1801. godine (Ibid.). U svom djelu '*Traité médico-philosophique sur l'aliénation mentale; ou la manie*'³, Pinel je dijagnosticirao da neki od njegovih pacijenata boluju od '*manie sans délire*'.⁴ Pinel je opisao pacijente kao ljude koji su u mogućnosti racionalizirati i shvatiti poruke, no zauzeti su u autodestruktivnom i impulzivnom ponašanju (Pinel, 1801; Millon i sur., 1998).

Tijekom sljedećih 150 godina, profesionalci iz raznih disciplina bilježili su podatke o psihopatima. Liječnik Benjamin Rush govorio je o lucidnim pacijentima koji promišljaju, no koji su u svom vlastitom svijetu autodestrukcije. Godine 1827. frenolog Carl Otto pisao je o osuđenima koji nemaju osjećaj regulacije i koji su spremni sramotiti, varati i manipulirati (Millon, Simonsen, 1998.). Gouster je 1878. godine opisao psihopate kao ljude koji uživaju u moralnoj perverziji od početka života, te su tvrdoglavi, zločesti, neposlušni, lažljivi i nasilni, uživaju u zločinima, strasti i intrigama (Ibid.).

³ Originalni engleski prijevod napisan je 1806. godine od strane engleskih prevoditelja Cadella i Daviesa.

⁴ U slobodnom prijevodu 'ludilo bez delirija', no točniji termin bi bio 'moralno ludilo'. Definicija termina jest „odsustvo moralnih osjećaja kod psihopata ili duševno oboljelih osoba“. (Paštar, Petrov, Bagarić, Jukić (2010); Hrvatski športskomedicinski vjesnik, Zagreb)

Pred kraj 19. stoljeća, njemački psihijatar Emil Kraepelin objavio je drugo izdanje svog djela '*Psychiatrie: Ein Lehrbuch*'⁵ gdje je prepoznao psihopate kao „moralne luđake koji nisu u mogućnosti suzdržati se od svoje bezobzirnog zadovoljavanja“ (Ibid.). Prvi čovjek koji je definirao termin psihopata bio je njemački psihijatar Julius Ludwig August Koch (1841.-1908.). Godine 1891. Koch objavljuje knjigu '*Psychopathic Inferiority*' gdje prvi put spominje termin psihopata i definira ga kao osobu s poremećajem osobnosti (Koch, 1891.). Koch je bio uvjeren kako postoji fizička baza za poremećaj (Millon i sur. 1998.). Početkom 20. stoljeća, njemačko-američki psihijatar Karl Birnbaum (1909.) predložio je da termin „sociopatski“ zvuči primjerenije za psihopatsku osobnost. Prema njegovim zapisima, znanstvenici vjeruju kako je Birnbaum prvi koji je približio komponentu socijalizacije psihopatiji (Millon i sur., 1998.). Na drugu stranu, Kurt Schneider (1923.) tvrdio je kako je većina kriminalaca rođena kao delinkventi i kako ne postoji šansa za njihovom rehabilitacijom i ponovnim vraćanjem u društvo. Usprkos tim tvrdnjama, Schneider je napomenuo i kako postoje mnogi psihopati koji normalno funkcioniraju u društvu (Babiak, Hare, 2007.).

Za Michela Foucaulta, koncept psihopata je lažan i stvoren da služi interesima buržoazije (Foucault, 1972). Prema autoru, koncept „psihopat“ podrazumijeva udvostručeni zločin s kriminalom. Potraga za uzrocima zločina nije imala smisla u monarhijskom povijesnom periodu. U toj epohi, bilo koji zločin, koliko god minoran bio, predstavljao je ustanak protiv vladara. Foucault tvrdi kako u tom monarhijskom periodu „ne postoji mehanika zločina, već postoji strategija snaga koja se okreće oko namjere zločina“ (Ibid). Kao potvrda za te tvrdnje je i činjenica da je kriminologija uvedena tek pred kraj 19. i početak 20. stoljeća (Ibid).

⁵ Djelo je prevedeno na engleski pod nazivom „*A Textbook: Foundations of Psychiatry and Neuroscience*“.

Foucault tvrdi kako buržoazija nije samo došla na vlast, već je uvela i novu formu dolaska na vlast i prisvajanje moći. Ideal da kazna treba odgovarati napravljenoj šteti društvu dozvoljava štednju troškova s kaznom. Potvrda o psihopatiji dopustila je povećanje efekta moći, s obzirom da se kriminalca kažnjavalo za počinjene zločine prije zločina i bez ikakvog direktnog doticaja s njim, što je u čistoj suprotnosti s načelom zakonitosti (Foucault, 1972). Naposljetku, prema Foucaultu, niti jedan zakon nije zabranjivao pojedincu nemoralnost ili to da voli sebe više nego druge ljude. Koncept psihopata bio bi tehnika normalizacije, nametanje etičke norme ponašanja. (Ibid.) Psihijatrija je u tom povijesnom razdoblju napredovala, no psihijatrijski izvještaji, po kojima je osobnost pojedinca usmjerenog prema kriminalu jednaka psihopatiji, bili su ismijavani i opovrgavani (Ibid.). Foucault je predstavio slučajeve u kojima je psihopatija bila potvrđena preko kriminalaca zaluđenih kockom i automobilima. (Ibid.) Nije slučajnost da je običan čovjek pogodan za buržoaziju; oženi se, osnuje obitelj i sretan je kao – zaposlenik. Buržujski etički standard, skriven pod konceptom psihopatije, pokazuje nam kako funkcionira moć u društvu – bez dijeljenja na dominantne i dominirane (Foucault, 1972).

1. 2. Moderna psihopatija

Iako su i mnogi drugi pojedinci promišljali o psihopatiji kroz godine, djelo 'Maska zdravlja' američkog psihijatra Herveya Cleckleya je 1941. godine bila prva knjiga koja je pokušala uspostaviti jasne kriterije.

Cleckley opisuje 16 kriterija za dijagnozu psihopatije i to su redom:

- Površan šarm i inteligencija – nedostatak brige i ravnodušnost su na samoj bazi šarma. Ovi pojedinci ne pokazuju niti jednu naznaku stidljivosti, izuzetno su sigurni u sebe i spontanog su karaktera. Što se tiče inteligencije, Cleckley tvrdi kako pretjerana ponašanja tih pojedinaca nisu uzrokovana njihovom glupošću ili nedostatkom intelektualnog kapaciteta, već time što ti pojedinci (u ovom slučaju primarni psihopati) pokušavaju iskoristiti inteligenciju drugih ljudi u takvim situacijama i postići cilj koji su si zacrtali (Lykken, 1995., str. 136).
- Odsutnost obmane – um psihopata može sadržavati određenu razinu slabijeg intelektualnog kapaciteta ili čak ludosti, no psihopatija nije posljedica jedne psihoze ili manjka intelektualnih sposobnosti (Lykken, 1995., str. 136).
- Odsutnost anksioznosti – reakcija jednog psihopata na nervoznu ili neurotičnu situaciju manja je od neke druge osobe koja se smatra „normalnom“ i upravo zbog toga psihopat voli riskirati u nepredvidljivim i čak opasnim situacijama, te iskušavati život do krajnjih granica (Lykken, 1995, str. 136-137).
- Nemogućnost oslanjanja – Lykken (1995) tvrdi kako psihopat može dosta dobro odglumiti pouzdanost u svim oblicima svojih odnosa (što obiteljskih, što poslovnih, što ljubavnih). Za njega je to uloga koju igra onoliko vremena koliko mu odgovara.
- Laž - psihopat laže više puta od „normalne“ osobe i to s uvjerljivom lakoćom, s obzirom da mu nije važno hoće li biti otkriven. Iskrenost je dio onog što nam koristi u procesu socijalizacije, jer nam kao pojedincima pruža zadovoljavajući osjećaj

sigurnosti i solidarnosti s drugim ljudima, što psihopat ne doživljava (Lykken, 1995., str. 137).

- Nedostatak kajanja ili sramote – Cleckley je iskoristio termin sramote kako bi definirao strah koji pojedinac može osjetiti kada druge osobe saznaju za njegovo ponašanje koje ne ulazi u prihvatljive norme društva. Taj strah počinje već u mladosti, kad nam roditelji zaprijetе kažnjavanjem ukoliko učinimo neku stvar koju nismo trebali ili koja je zabranjena. Dijete koje ne posjeduje taj osjećaj za strah, koje je ravnodušno prema roditeljskom kažnjavanju isto će tako biti ravnodušno i kao odrasla osoba kad se njegova sramota javno iskaže. Dijete koje osjeća manje potrebe za sigurnošću ne može asimilirati vještine „normalnog“ djeteta (Lykken, 1995, str. 137-138).
- Anti-socijalno ponašanje – ovaj tip ponašanja vezan je uz psihopate koje zaziru od ljudi i ne smatraju društvo oko sebe relevantnim za svoj život (Lykken, 1995, str. 138-139).
- Egocentrizam – psihopatu nije važno što druge osobe misle o njemu, nikad nije naučio biti zadovoljan ukoliko mu se ukaže prilika da učini dobro djelo, te je viđen od strane drugih osoba kao antisocijalan i sebičan. Uz to, psihopat se ne treba osjećati sigurno u svojim odnosima. Jedna osoba bez ikakvog straha vjerojatno će prije biti uspješna u stvaranju ljubavnog odnosa od osoba koje se boje izlazaka u društvo. Cleckley za primjer uzima rođenje djeteta; psihopat može predstaviti osjećaje ponosa rođenjem svog djeteta, no malo je vjerojatno da će u budućnosti biti osjećajan i strpljiv prema djetetu s obzirom da u roditeljske kvalitete svrstavamo empatiju, razumijevanje, te čak i osjećaj krivnje – sve kvalitete koje psihopat ne posjeduje ili ih ima u malim količinama. Autor nadodaje kako su takve osobe ipak sposobne naučiti tj. odglumiti voljeti, te biti osjećajne i brižne (Lykken, 1995, str. 140-141).

- Siromaštvo emocija – Cleckley (1995) potvrđuje kako psihopat, npr., ima mogućnost interpretacije ljutnje, čak i bijesa oko malih, nevažnih stvari na koje „normalna“ osoba neće pretjerano obratiti pozornost. Autor također tvrdi kako nije pronašao ikakav dokaz da psihopat ne može postati sretan ili očaran nekim događajem ili na drugu stranu postati duboko depresivan. Psihopat neće biti pretjerano ranjiv prema neurotičnoj depresiji (svojoj ili tuđe osobe), neuspjehu, ljubomornom ispadu, iako postoje situacije u kojima zbog nevjere ili odbijanja svog partnera ili partnerice može postati nasilan (Lykken, 1995, str. 141-142).
- Pomanjkanje uvida u učinke vlastitog ponašanja na druge osobe – psihopatu su ugušeni svi osjećaji straha, pokajanja i brige za druge ljude, te s obzirom da ga ne brine što će ili kako će se druge osobe osjećati ili kako će reagirati, nije ni internalizirao stavove drugih osoba. Psihopat tako ima poteškoća u sagledavanju kako ga druge osobe vide (Lykken, 1995, str. 142).
- Neosjetljivost prema odnosima s drugim osobama – Lykken (1995) se referira na to kako mnogi psihopati, bar kad pokušavaju manipulirati ili zabavljati se s drugim osobama, mogu odglumiti osjećajnost na svoj način koji može biti potpuno drugačiji od načina „normalne“ osobe (Lykken, 1995., str. 142).
- Entuzijastično ponašanje potpomognuto alkoholom i drogama – Lykken (1995) tvrdi kako mnogi odrasli psihopati unose u sebe manje količine alkoholnih pića, no kada žele testirati svoje granice i riskirati, otvoreniji su prema većim količinama alkohola i stimulativnih droga poput kokaina (Lykken, 1995. str. 140-141).
- Rijetko realizirani suicid – psihopat može biti dosta depresivan i počiniti samoubojstvo, ali češće od drugih osoba neki psihopati (posebno ženskog spola) pokušavaju sprovesti suicid kao način manipulacije drugih osoba i tako kod njih izazvati žaljenje i brigu (Lykken, 1995., str. 143).

- Bezličan, trivijalni seksualni život – Cleckley pokazuje kako psihopat sa svojim šarmom kod drugih osoba pobuđuje snažne, seksualne osjećaje. Lykken (1995) navodi da psihopati mogu imati aktivan ili neaktivan seksualni život, samo da u nekim slučajevima znaju biti lišeni seksualne inhibicije.
- Nemogućnost planiranja ostatka svog života – psihopat se ne brine za budućnost, stoga ju ni ne planira. Jedno dijete bez osjećaja straha i s poteškoćama u socijalizaciji može biti zadovoljno mogućnostima koje su mu date u tom trenutku, no postoji šansa da nikad neće otkriti veće uspjehe i satisfakcije na koje bi kroz vrijeme moglo naići. Cleckley pak iz te tvrdnje izuzima u svojim studijama psihopate koji postanu liječnici, koji završavaju fakultete s najvećim ocjenama i koji sebe vide kao spasitelje i kao osobe koje imaju život drugih osoba u svojim rukama (Lykken, 1995, str. 143).

2. Metoda Roberta D. Harea

Tridesetak godina kasnije, u ranim 1970.-ima kanadski psiholog Robert D. Hare iz Clackleyevih kriterija izrađuje Listu obilježavanja za psihopatiju⁶ (Ibid.). Podijelio je listu na 20 kriterija⁷. Bodovna lista sastoji se od tri polja, ono od nula bodova koje se u potpunosti ne odnosi na osobu koja ga rješava, ono od jednog boda koje se djelomično odnosi na osobu koja ga rješava, te ono od dva boda koje se u potpunosti odnosi na osobu koja ga rješava (Hare, 2001).

„PCL-R se boduje na temelju opsežnog pregleda svih prikupljenih podataka i polustrukturiranog intervjua. APSD⁸ se boduje na temelju podataka prikupljenih od roditelja ili učitelja. Za svaku bihevioralnu česticu moguće je dobiti rezultat između 0 i 2 boda. Ukupni rezultat neke osobe može tako varirati u rasponu od 0 do 40 bodova. Odrasle osobe s 30 ili više bodova u PCL-R općenito se smatraju psihopatima, a za one s 20 ili manje bodova smatra se da ne pate od psihopatije.“⁹

Blair, Mitchell i Blair potvrđuju kako je korisnost u procjeni rizika PCL-R instrumenta jedna od njegovih jačih strana. (Blair, Mitchell, Blair 2005.; 15) Tu tvrdnju podupiru brojnim studijama koje govore da osobe s psihopatijom češće ponavljaju prekršaje nego osobe kojima nije dijagnosticirana psihopatija (Ibid.).

„Na primjer, u jednom ranom istraživanju PCL-R bio je primijenjen na 231 prijestupnika prije otpuštanja iz zatvora (Hart i sur., 1995). Unutar razdoblja od tri godine 25% nepsihopatskih pojedinaca bilo je ponovno zatvoreno, što je u snažnoj opreci s 80%

⁶ Originalni naziv 'Liste obilježavanja za psihopatiju' jest *'The Psychopathy Checklist'* (kratica PLC), no poznat je i pod imenima 'Hareova lista obilježavanja za psihopatiju' (Hare Psychopathy Checklist), te revidirana verzija nosi naziv *'Psychopathy Checklist – Revised'* (PCL-R). (PCL-R, Hare, 1991.)

⁷ James Blair, Derek Mitchell i Karina Blair u svojoj knjizi „Psihopat – Emocije i mozak“ (*The Psychopath, Emotion and the Brain*, 2005) te kriterije nazivaju ponašajnim česticama, te se uz PCL-R služe i metodom Trijažnog instrumenta za antisocijalni proces (kratica APSD). (Ibid.)

⁸ APSD iliti Trijažni instrument za antisocijalni proces za djecu (Frick, Hare, 2001.).

⁹ Blair, J., Mitchell D. i Blair K. (2005) *Psihopat – Emocije i mozak*. Zagreb: Naklada Slap

osoba s psihopatijom. U jednom drugom istraživanju, Serin i Amos (1995) pratili su 299 prekršitelja i utvrdili da je unutar tri godine bilo ponovno osuđeno 65% onih s psihopatijom spram 25% onih bez psihopatije. Takvi su rezultati dobiveni i u europskim istraživanjima.¹⁰

Kao što je već objašnjeno, Hare (1993) tvrdi da se psihopatija može podijeliti u dvije povezane grupe u koje je svrstao simptome kako bi se lakše shvatila osobnost jednog psihopata. Prva grupa sadrži afektivne i interpersonalne karakteristike, dok druga grupa sadrži osobne karakteristike povezane s antisocijalnim ponašanjem. Nekoliko godina kasnije, Hare je proširio kriterije i grupirao dijagnoze u četiri grupe: interpersonalnu, afektivnu, stil života i asocijalna, koja je potom i ubačena u Hareovu listu obilježavanja za psihopatiju (PCL-R) (Hare, 1991., 2003.).

¹⁰ Blair, J., Mitchell D. i Blair K. (2005) *Psihopat – Emocije i mozak*. Zagreb: Naklada Slap

2. 1. Interpersonalna grupa

- **Govorljivost i površnost** – psihopat je često opisan kao artikuliran, šarmantan i simpatičan pojedinac koji uspijeva održati interesantne razgovore o različitim temama poput psihologije, literature, umjetnosti itd. Njegov nedostatak brige da ga se uhvati u laži jak je indiktor ove karakteristike (Hare, 1993., str. 35). Ova karakteristika rezultira u nedostatku samosvijesti, jedna od lica dimenzije neuroticizma¹¹ iz pet dimenzija osobnosti (Costa & McCrae, 1995). Kako se referirao Lykken (1995., str. 36), mnoge osobe padaju na šarm jednog psihopata jer su „malo inhibirane, samosvjesne, prestrašne za izražavati vlastito mišljenje da ne kažu nešto pogrešno“. Na drugu stranu, psihopat predstavlja veliki nedostatak samosvjesnosti. Takva karakteristika česta je kod uspješnih ljudi (Cleckley, 1941, str. 205).
- **Egocentričnost i grandioznost** – prema Hareu (1993., str. 38-39), psihopat predstavlja narcisoidnu, egocentričnu i pretjeranu viziju, te si daje na važnosti. Vidi se kao centar svemira, superioran od drugih osoba, te ne živi po istim pravilima. Riječ je o arogantnom i autoritativnom pojedincu koji uživa u moći i kontrolirati ostale osobe, te ne može vjerovati da postoje mišljenja potpuno suprotna od njegovih. Ta je karakteristika bazirana na aroganciji (nasuprot skromnosti), jednom od aspekata dimenzija ljubaznosti prema modelu pet faktora (Millon i surad., 1998. str. 173). „Arogantne osobe smatraju se superiornijima i druge osobe mogu ih smatrati umišljenima“ (Costa & McCrae, 1992. str. 18).
- **Patološka laž** – psihopat koristi laž tj. laganje kao radni instrument. Toliko je istreniran i sposoban lagati da ga je teško uloviti u laži. Laže gledajući vas u oči i u

¹¹ Neuroticizam (emocionalna stabilnost) je sklonost doživljavanja negativnih osjećaja s paničnim uznemiravanjem, te tendencija je stvorena prema impulsivnom reagiranju i nesigurnosti. Ponašanje se manifestira depresijom, bijesom i osjećajem krivnje. (<http://www.istrazime.com/organizacijska-psihologija/licnost-i-radno-ponasanje/>; očitano sa stranice 21.7.2016.)

potpunosti je miran i opušten. Psihopat ne laže sporadično kako bi se uspio spasiti u nekoj situaciji. Zna da će slagati, no ne brine se jer ne osjeća nikakvu sramotu ili pokajanje. Ponekad laže i bez ikakvog opravdanja ili motiva. Ukoliko je ulovljen, on glumi kajanje, uvrijeđenost ili čak simulira pokušaj suicida (Goldberg, 1990.).

- **Manipulativnost** – s obzirom na svoju lakoću laganje, nije začuđujuće da psihopat lako prevari i manipulira drugim osobama, te im ne predstavlja nikakav problem iskoristiti naivnost i slabost drugih osoba. Osim toga, psihopat uspije biti dosta lukav u identificiranju tih slabosti i zna ih iskoristiti za vlastitu korist (Hare, 1993., str. 47-48).

2. 2. Afektivna grupa

- **Nedostatak pokajanja i krivnje** – psihopat demonstrira nedostatak zabrinutosti prema poražavajućim efektima koje su stvorile njegova sudjelovanja prema drugim osobama. Miran je i bez osjećaja krivnje naspram boli i destrukciji koju je uzrokovao. Na drugu stranu, psihopat može ponekad verbalizirati osjećaj pokajanja, no odmah nakon toga poništi ga svojim riječima ili djelovanjem. Ukoliko je njegovo ponašanje uhvaćeno ili zapelo za oko drugoj osobi, psihopat se brani lakim isprikama poput gubitkom pamćenja, amenzijom ili podvojenom ličnošću. Postoje i situacije u kojima psihopat prizna kako je napravio neku akciju, no potom je minimalizira i negira posljedice koje je doživjela druga osoba (Hare, 1993., str. 41-43). Postojanje nedostatka osjećaja krivnje može se karakterizirati i kao tendencija da „osoba bude tvrdoglava i manje osjećajna naspram osjećaja samilosti“ (Costa & McCrae, 1992. str. 18). Najgora varijanta potpunog nedostatka krivice je da je psihopat neugodan, drzak i okrutan (Goldberg, 1990.; John, 1990.)
- **Emocionalna indiferencija** – psihopat pati od nedostatka emocija što limitira raznovrsnost njegovih osjećaja, iako ponekad priznaje kako proživljava jake emocije, no nije u stanju opisati ih. Na primjer, on izjednačava ljubav sa seksualnim uzbuđenjem, tugu s frustracijom i bijes s iritantnošću. Taj nedostatak emocija psiholozi J.H. Johns i H.C. Quay (1962) opisali su u jednoj rečenici koja opisuje takve osobe s „poznaju stihove, no ne znaju glazbu“.¹² Razni liječnici tvrde kako psihopati nemaju fiziološke reakcije povezane sa strahom. Značenje tog otkrića je da, za većinu

¹² [6] „They know the words, but not the music“ - J. H. Johns and H. C. Quay (1962). Journal of Consulting Psychology 36, str.217.

drugih osoba, strah nastaje od prijetnje boli ili kazne i riječ je o neugodnom osjećaju koji je velika motivacija za dobro ponašanje. Strah može spriječiti ili poticati osobu da učini nešto, što je u svakom slučaju emocionalna senzibilnost, posljedica koja potiče ljude da odluče kojim će smjerom djelovati, što se ne može stvoriti u umu psihopata (Hare, 1993., str. 52-54). Goldberg (1990) i John (1990) identificiraju tu „interpersonalnu hladnoću“ u domenu negativnosti umjesto u domenu introvertiranosti.

- **Nedostatak empatije** – mnoge karakteristike jednog psihopata, posebno njegov egocentrizam, nedostatak kajanja, emocionalna indiferencija i velika moć zavođenja intimno su povezane s velikim nedostatkom empatije. Psihopat je u nemogućnosti postaviti se na mjesto druge osobe i pokušati vidjeti stvari iz njihove perspektive, s obzirom da se ne brine za tuđe osjećaje, te vidi druge osobe kao obične objekte koji mogu biti iskorišteni za njegovu satisfakciju. Uz to, psihopat je indiferentan s pravima i osjećajima unutar članova vlastite obitelji. Čak i kad uspostavi i održi ljubavni odnos sa svojim supružnikom ili obiteljske osjećaje sa svojom djecom, to je samo zato što ih smatra svojim vlasništvom (Hare, 1993., str. 44-45). Umjerene razine ove osobine odnose se na neosjetljive, hladne, nepromišljene ljude s obzirom da je najekstremnija varijanta nedostatka empatije tendencija da su nemilosrdni, okrutni i ravnodušni (Goldberg, 1990).
- **Nedostatak odgovornosti** – dužnost i dogovori za psihopata ne znače ništa. Njegova neodgovornost proteže se po svim sferama njegovog života. Na primjer, na svom radnom mjestu on ne funkcionira kao ostali zaposlenici, često ne dolazi na posao, upotrebljava resurse tvrtke koje ne bi trebao koristiti. Psihopat predstavlja veliku dozu neodgovornosti. Ne poštuje uspostavljene, formalne dogovore s drugim osobama,

organizacijama ili čelnicima tih organizacija. Psihopat također smatra da su djeca smetala, te smatra da je normalno da ih se ostavlja same na duži period ili da ih čuvaju nepouzdana osoba. On ne preza od krađe obiteljskih novčanih ili materijalnih resursa kako bi si pomogao u nekoj nepredvidivoj situaciji, te se tako lakše i uspješnije izvuče iz takve situacije (Hare, 1993., str. 62-64).

2. 3. Stil života

- **Potruga za stimulacijom** – psihopat predstavlja stalnu potrebu za uzbuđenjem, situirajući svoj život u mjestima gdje se uvijek odvijaju konstante akcije i događanja. Psihopat računa na to da će u takvim situacijama kršiti uspostavljena pravila. Mnogi psihopati koriste široku paletu droga kao sredstvo za pojačavanje svog uzbuđenja i često mijenjaju lokacije s ciljem da ne zapadnu u monotoniju. Druga strana te stalne potrage za uzbuđenjem nemogućnost je toleriranja rutine ili monotonije, uzimajući u obzir da psihopati bježe od aktivnosti koje smatraju dosadnima, repetitivnima ili koja zahtijevaju koncentraciju za duže periode (Hare, 1993., str. 61-62). Dosada koju psihopat može osjetiti uglavnom se tumači kao vremenski poremećaj (Costa & McCrae, 1992. str. 17).
- **Impulzivnost** – psihopat ne gubi vrijeme u provjeravanju pozitivnih i negativnih strana neke situacije ili razmišljanju o mogućim posljedicama. Više od jedne karakteristike temperamenta, impulzivna djela često rezultiraju iz određenog cilja koji igra ključnu ulogu u većini psihopatskih ponašanja: doseg zadovoljstva, satisfakcije ili olakšanja (Hare, 1993., str. 62). Prema psiholozima Williamu i Joan McCord (1964., str. 9) „Psihopat je kao dijete, apsorbira svoje potrebe, žestoko zahtijeva zadovoljstvo.“¹³ Psihopat živi dan kao da mu je zadnji i često mijenja svoje planove, uopće ne misli na budućnost i još manje se brine za nju. Također se ne brine za ono što je dosad postigao u životu i što bi jednog dana mogao postići.
- **Parazitski stil života (asocijalno ponašanje u odrasloj dobi)** – psihopat smatra da su pravila i očekivanja društva nezgodna i nerazumna, te da brane izražavanja

¹³ McCord W., McCord J. (Psychopath an Essay on the Criminal Mind), str. 9

njegovih želja i sklonosti. Kao i u djetinjstvu, i u odrasloj dobi psihopat postavlja svoja pravila igre. Impulzivno dijete kojem nedostaje empatije i vidi cijeli svijet kao svoju igračku zadržat će iste karakteristike i u odrasloj dobi. Stoga je pojava asocijalnog ponašanja u djetinjstvu dobar pokazatelj o postojanju problema u ponašanju i mogućoj kriminalnosti u odrasloj dobi (Hare, 1993., str. 67-68). Hare (1991) opisuje parazitski stil života kao ovisnost o drugima, uz kojeg automatski idu i manipulacija, sebičnost i financijsko iskorištavanje.

- **Nedostatak realnih ciljeva** – Hare (1991) tvrdi kako ovaj kriterij stoji za neuspjeh ili nemogućnost u ostvarivanju ciljeva i planova na duži period. Pojedinaac s takvom karakteristikom živi od jednog dana do drugog dana, ne brine se za budućnost i ne traži stalni posao, već se zadovoljava s nomadskim stilom života (Hare, 1991). Psihopati koji imaju niske razine postignuća imaju „nedostatak ambicija i planiranje ciljeva, no većinu vremena su zadovoljni s postignutim, tj. s onim što su stekli dotad u životu. (Costa & McCrae, 1992., str. 18).

2. 4. Asocijalna grupa

- **Nedostatak bihevioralne kontrole** – psihopat, osim što predstavlja karakteristiku impulzivnosti, također i oštro i snažno reagira na uvrede. Osim toga, on ima i slabu inhibicijsku kontrolu zbog čega i najmanja uvreda ili čak i pošalica na njegov račun može stvoriti ogromnu, glasnu i negativnu reakciju. Kao rezultat toga, psihopat je prilično nervozan i reagira iznenadnim nasiljem, prijetnjama i verbalnim zlostavljanjem. Iako se psihopat može ponašati agresivno, vrlo lako može odglumiti ispriku bez obzira kakve fizičke ili emocionalne rane ostavio na drugim osobama (Meloy, 1987.)
- **Nedostatak prijevremenog rješavanja problema u ponašanju** – većina psihopata započinje s pokazivanjem problema u ponašanju u ranoj dobi života. U to se ubrajaju i uporno laganje, prevara, krađa, maltretiranje životinja, postavljanje požara, vandalizam i preuranjen ulazak u seksualne odnose. Povijest takvog ponašanja kod psihopata je duža i ozbiljnija kad je se uspoređuje s ponašanjem drugih osoba koji su smješteni u isti kontekst. Maltretiranje životinja od rane dobi čest je i prvi signal na koji bi roditelji trebali obratiti pozornost, te isti signalizira potpunu odsječenost od emocija naspram drugog živog bića. Odrasli psihopat često opisuje zlostavljanje i maltretiranje životinja iz djetinjstva kao pozitivno i drago iskustvo. Okrutnost prema ostaloj djeci, uključujući i vlastitu braću i sestre, također je jedan od pokazatelja potpune distance i nedostatka empatije. Usprkos tome, nisu svi psihopati pokazivali znakove okrutnosti u svojem djetinjstvu ili mladosti, iako su imali iskustva u drugim oblicima nedopustivog ponašanja poput krađa, laži, vandalizma (Hare, 1993. str. 66-67).
- **Loša prosudba** – osim što predstavlja asocijalno ponašanje, psihopat u svom karakteru ima slabu prosudbu svojstvenu za proces socijalizacije. Psihopat ne

odustaje od svojih planova, iako je za iste već možda i kažnjen. Ostale osobe naučile su izbjeći kaznu u dvije faze; u prvoj fazi, zabranjeno ponašanje je povezano s kaznom i postaje stimulans povezan sa strahom, te u drugoj fazi taj strah postaje stimulans koji potom natjera osobu da izbjegne počiniti ono što je naumila (Lykken, 1995., str. 139-140).

- **Kaznena svestranost** – psihopat ne posjeduje specijalnost ili neki poseban afinitet prema bilo kojem obliku zločina. Tada nastoje eksperimentirati i doživjeti sve vrste kriminala, te su zadovoljni postignutim rezultatima bez dobivanja kazni, jer mnogi psihopati nisu uhvaćeni kad počine manje kazneno djelo (Hare, 1993., str. 68). Psihopati pokazuju izuzetnu kaznenu svestranost, što je posljedica „zločinačkog životnog stila“ (Walters, 1990.).

3. Sekundarna psihopatija

Cleckley (1941) definirao je „sekundarnog psihopata“ kao smionu, avanturističku, nekonvencionalnu osobu koja počinje slijediti vlastita pravila u ranoj dobi svog života. Vodi ga izrazita želja da izbjegne ili pobjegne od boli i žalosti, iako predstavlja znakove nemoći da se odupre tim željama. Nadalje, kako raste njegova anksioznost naspram nekog zabranjenog objekta, povećava se i njegova privlačnost prema istom tom objektu. Ronald Blackburn (1975) u svojim izvješćima gdje istražuje osobnosti nasilnih kriminalaca odvojio je „sekundarne psihopate“ od „primarnih psihopata“, te je kao njihove karakteristike naveo impulzivnost, agresiju zbog problema socijalizacije, introvertnost. Bitnija razlika od „primarnih psihopata“ je što u sebi sadrže osjećaj krivnje. Sekundarni, kao i primarni, voli riskantne situacije, iako je vjerojatno da će biti osjetljiv na stres, zabrinutost, razdražljivost i biti nezadovoljan svojim životom.

Sekundarna psihopatija odnosi se na antisocijalno ponašanje, kao i na nestabilni i autodestruktivni stil života. Takvo antisocijalno ponašanje reflektira impulzivnost, netoleranciju, frustraciju, snažan temperament, nedostatak ciljeva u životu na duži period, neodgovornost (Levenson, 1995.; McHoskey i sur., 1998.). Levenson (1995) demonstrira da su primarna i sekundarna psihopatija značajno povezane. Ta dva konstrukta psihopatije, iako imaju zajedničke točke, predstavljaju stupanj razlikovanja jednog od drugog koji treba uzeti u obzir u daljnjem promatranju psihopatije. Potreba za procjenom primarne i sekundarne psihopatije kao dviju različitih vrsta podržana je od strane istraživanja (McHoskey i sur., 1998.). Karpman (1941) je bio prvi autor koji je potvrdio da je važno podržati ideju odvojenosti ta dva pojma, no kako treba doći do dogovora između stručnjaka s obzirom da ponašanje jednog psihopata ne znači automatski i da se drugi psihopat ponaša po istom obrascu.

Distinkcija između ta dva konstrukta od ključne je važnosti za razumijevanje uzroka antisocijalnog ponašanja (McHoskey i sur., 1998). Osim toga, oslanjajući se samo na jedne rezultate psihopatije dovodi do sakrivanja različitih i potencijalno suprotnih otkrića vezanih uz primarnu i sekundarnu psihopatiju. Rezultati dvaju konstrukata mogu se međusobno poništiti (Patrick, 1994.).

Vrlo je vjerojatno da primarna i sekundarna psihopatija imaju različite posljedice za različite aspekte društvenog funkcioniranja. Karpman (1948) razmatra primarne psihopate kao neosjetljive pojedince, manipulativnog karaktera, sebične i lažljive osobe dok sekundarne psihopate smatra neurotičnim osobama koje pate od antisocijalnog ponašanja pod utjecajem emocionalnog poremećaja koji se očituje u ekstremnim epizodama impulzivnosti. Isti je autor argumentirao kako se samo primarna psihopatija može smatrati pravom psihopatijom. Međutim, vjerojatno je da sekundarni psihopati ili pojedinci s jakom komponentom sekundarne psihopatije (zbog svojih emocionalnih problema) dobivaju više pažnje od strane autoriteta ili specijaliziranih profesionalaca (doktora, psihijatar). Očekivano je da u takvim slučajevima tragovi anksioznosti kod osobe mogu napraviti veću razliku između primarnih i sekundarnih psihopata.

Empirijski pristup modelu dva faktora psihopatije koja najviše obećava je Hareov PCL, dijagnostička skala psihopatije (Hare, 1991; Hare, 1980.). Ta su dva faktora dosta skladna s razlikom koju zastupa Karpman (1948). Iako je većina psihopata, koji se nalaze u zatvoru zbog počinjenja težeg kriminalnog djela, klasificirana pod osobe koje imaju poremećaj antisocijalnog ponašanja, prema istraživanju DSM (American Psychiatric Association, 1987.) manjina tih pojedinaca (20-30%) imaju dijagnozu antisocijalnog poremećaja osobnosti, te su klasificirani kao primarni psihopati po PCL-u (Hare, 1991). Hare (1991) opravdava tu činjenicu tvrdeći kako većina zatvorenika pati od antisocijalnog ponašanja, no ne posjeduju primarni faktor u kojeg bi ih se svrstalo u primarne psihopate.

Karakteristike sekundarnog faktora, koji posjeduje većina ispitanika su impulzivnost, netolerancija, snažan temperament (Levenson i sur., 1995), dok karakteristike primarnog faktora kojeg posjeduje 20-30% ispitanika su laganje, nedostatak osjećaja krivnje, manipulativnost, snažna agresija (Hare, 1991).

Provodila se debata o najtočnijem načinu konceptualizacije psihopatije, što kategorički, što dimenzijski. Kategorička konceptualizacija podrazumijeva da pojedinac može biti klasificiran kao osoba koja boluje ili ne boluje od psihopatije, prema definiciji liječničkih pravila. Na drugu stranu dimenzijska konceptualizacija uključuje procjenu psihopatije kao odredbu osobnosti kroz duži vremenski period (Levenson, 1995.). Ovaj potonji pristup smatra se najpoželjnijim (Forth i sur., 1996, Levenson, 1995., McHoskey, 1998.), s obzirom da dopušta procjenu psihopatije na općoj populaciji. Iako je učestalost psihopatije manja na općoj populaciji u usporedbi s institucionaliziranom ili kriminalnom populacijom, tragovi psihopatije postoje i među nekažnjivom populacijom (Forth i sur, 1996).

3. 1. Tehnike otkrivanja psihopatije kroz neurobiologiju

Novija tehnika u istraživanju psihopatije pronađena je u istraživanju P.J. Langa poznata pod nazivom „paradigma prepada“¹⁴ (Lang, Bradley, Cuthbert, 1990). U toj studiji, participant gleda tri serije slajdova; prvu s atraktivnim i razdražljivim prikazima (poput zalaska sunca, razigrane kućne ljubimce), drugu s neutralnim scenama (poput slika radnog stola, police knjiga), te treću i posljednju s uznemirujućim scenama (poput slika bijesnih ljudi, žrtava prometnih nesreća, žrtava nasilja itd.). Dok participant gleda slajdove, nepredvidivo se čuju glasni zvukovi kratkog trajanja koji od participanta traže refleksni odgovor, pa makar to bio i trepet oka. Elektrode koje su prikopčane na čelo participanta koji sudjeluje u ovom pregledu mjere mišićnu aktivnost koja uzrokuje njegovo pomicanje izraza lica. Elektrode koje su smještene ispod lijevog oka mjere količinu treptaja oka. Ono što je zanimljivo u ovoj paradigmi jest da su Lang i njegovi suradnici (1990) zaključili da je emocionalna reaktivnost slajd prikaza modulirala intenzitet refleksnih podražaja. Osim toga, u usporedbi s neutralnim slajdovima, atraktivni i pozitivni slajdovi stvorili su slabi prepad (refleks), dok su slajdovi s uznemirujućim scenama stvorili najveći prepad. Ukoliko ne postoji nikakva reakcija na sve tri grupe, tj. reakcija je slična onoj kad se promatraju neutralni slajdovi, može se primijetiti kako participant posjeduje neke od psihopatskih karakteristika (Lang i sur., 1990).

Hare (1979) je objavio dokaze da su govorne funkcije psihopata manje centrirane u hemisferi lijeve strane mozga, dok su emotivne funkcije manje centrirane u desnu stranu mozga. Jedna od Hareovih (1966) bitnih inovacija njegova je jednostavna „paradigma odbrojavanja“¹⁵. U toj studiji, participant sluša snimljeni glas koji broji od devet do nule, u intervalima od tri sekunde. Participant je obaviješten da kad brojanje stane na nuli bit će izložen negativnim podražajima, blažim strujnim udarom ili glasnom zvuku. Jedna od

¹⁴ Originalni naziv je „Startle Reflex Paradigm“ (Lang, Bradley, & Cuthbert, 1990)

¹⁵ Originalni naziv je „Countdown Paradigm“ (Hare, 1966)

najvažnijih otkrića tijekom tog eksperimenta jest da će primarni psihopati pokazati slabu reakciju brojanja do obećanih negativnih podražaja, dok će ostali ljudi (npr. zatvorenici koji nisu psihopati po PCL-u) imati jaču reakciju, osjećati nelagodu, frustriranost i strah od samog početka brojanja te postati napetiji dok se brojanje približava svom kraju.

Kada je Hare (1966) počeo pratiti broj otkucaja srca i vodljivost kože tijekom ovog eksperimenta, otkrio je da isti psihopati koji su pokazali manju ili gotovo nikakvu reakciju na negativne podražaje imaju povišen broj otkucaja srca od ostalih testiranih subjekata u grupi. Do sličnog su zaključka došli i Hare i Quinn (1971.) i Frazelle i Cox (1978.).

3. 2. Razlika između sociopata i psihopata

U današnjem svijetu, olako se koristimo s terminima psihopata i sociopata, te čak oba termina smatramo identičnima. Dok prema nekim mišljenjima zaista ne postoji razlika između psihopata i sociopata¹⁶, postoje i oni koji tvrde kako postoji bitna distinkcija između ta dva pojma. Bouchard i suradnici (1990) u svojoj studiji tvrde da je razlika u uzroku psihopatije i sociopatije. Dok je uzrok psihopatije prirodnog (genetskog) karaktera, sociopatija potječe iz okoliša u kojem obitavamo i ovisi u kakvim životnim situacijama se nađemo. Dok je psihopatija povezana s psihološkim nedostatkom koji rezultira u nerazvijanju dijela mozga odgovornim za emocije, sociopatija je vrlo vjerojatno produkt traume iz djetinjstva ili fizičkog, psihičkog i emocionalnog zlostavljanja. S obzirom da je sociopatija više naučena, sociopati mogu stvoriti empatiju u limitiranim okolnostima, no ne u svim i stvoriti empatiju s nekim pojedincima (Lykken, 1995).

Jedan od najboljih primjera oko kojeg se i danas vode debate boluje li od psihopatije ili sociopatije jest onaj Charlesa Mansona, vođe kulta 'Manson Family' čiji su članovi sijali strah i paniku u 60.-im godinama prošlog stoljeća diljem Kalifornije.

Manson je rođen 1934. godine u siromašnoj američkoj obitelji; otac mu je bio alkoholičar, majka prostitutka (Guinn, 2013.). Napušten od strane oba roditelja za vrijeme djetinjstva, Manson je prvi dio svog života proveo po domovima za maloljetnike i naposljetku zatvorima iz kojih je izašao tek u 33.-oj godini života.

Za vrijeme svog boravka u zatvoru, Manson je pokazivao znakove agresije, te je iskazivao neprimjereno seksualno ponašanje prema ostalim zatvorenicima. Nakon izlaska bavio se krađom automobila i razbojništvom. Usprkos tome što je postao otac u dobi od 19

¹⁶ (http://www.huffingtonpost.com/paul-g-mattiuzy/psychopath-or-sociopath-i_b_9650270.html; očitano sa stranice 23.8.2016.)

godina, Manson se nikad nije želio identificirati kao obiteljski čovjek (zbog snažne traume zlostavljanja i potom napuštanja od strane njegovih roditelja), već se vidio kao inovativni guru i umjetnik koji je u početku pričao o budizmu i spiritualnosti (Ibid.). Stvorivši poznanstva u zatvoru među mlađim delinkventima, Manson je počeo propovijedati o nadolazećem ratu između bijelaca i crnaca u kojem će potonji odnijeti pobjedu, te se sa svojom „obitelji“ smjestio u kalifornijsku pustinju gdje su živjeli kao nomadi. Na taj način je uz sebe okupio sljedbenike, većinom zbunjene mlade žene (Guinn, 2013.), koje su u njemu vidjele Boga i Sotonu¹⁷ koji će ih spasiti od nadolazećih ratova.

Početkom srpnja 1969.-e godine, Manson je krenuo usmjeravati svoje sljedbenike da izvršavaju pravdu u njegovo ime i kazne one koje on smatra nedostojnima (Guinn, 2013.). U noći s 8. na 9. kolovoza, članovi Mansonove sekte upali su u dom redatelja Romana Polanskog i usmrtili njegovu trudnu suprugu, glumicu Sharon Tate i još četvero drugih ljudi. S krvlju svojih žrtava na zidove Polanskijeve vile napisali su riječi „svinje“, „smrt svinjama“ i „*helter skelter*“¹⁸. Samo dan poslije tih ubojstava, druga grupa Mansonovih sljedbenika upala je u dom bračnog para LaBianca i usmrtila ih na licu mjesta. Manson i njegovi sljedbenici su naposljetku uhvaćeni, te je on 1971. godine osuđen na smrt. Ta kazna se ublažila nekoliko godina kasnije zbog nedostatka dokaza da je Manson sudjelovao u bilo kakvim ubojstvima, te trenutno u kalifornijskom zatvoru izdržava doživotnu kaznu (Ibid.). Američki psiholog i novinar Paul Montjoy u članku za *Communities Digital News* pokušao je napraviti distinkciju između psihopata i sociopata upravo na primjeru Charlesa Mansona i jednog od članova Mansonove „obitelji“, Charlesa 'Texa' Watsona. Za razliku od Mansona, Watson je počeo pokazivati agresivno i eratično ponašanje tek ulaskom u sektu. Počinivši ubojstva bračnog para LaBianca, osuđen je na doživotnu kaznu bez mogućnosti izlaska. Nakon što mu je

¹⁷ (<http://www.cielodrive.com/archive/the-demon-in-death-valley/>, očitano sa stranice 29.7.2016.)

¹⁸ „Helter Skelter“ je pjesma britanske grupe Beatles u čijim stihovima je Manson pronašao dodirne točke sa svojim propovijedima.

odbijena molba za ponovnim suđenjem, odbor je zaključio kako vjeruju da je Watson „problematican muškarac koji ne razumije ozbiljnost svojih zločina i ne pokazuje znakove kajanja naspram svojih žrtava i članova njihovih obitelji.“¹⁹ Sve te značajke nalaze se na Hareovoj Listi obilježavanja za psihopatiju, PCL-R (Hare, 1991.).

¹⁹ (<http://www.commdiginews.com/health-science/charles-manson-v-tex-watson-the-line-between-sociopathic-and-psychopathic-behaviours-29993/>, očitano sa stranice 28.7.2016.)

3. 3. Kriva dijagnoza i izbjegavanje liječenja

Mediji često miješaju termine psihopata i sociopata, te ih koriste kao senzacionalističke termine kojima pokušavaju privući što veću brojku čitatelja ili gledatelja. Slična situacija dogodila se i s dokumentarcem „*Child of Rage*“, snimljenim 1989. godine. Dokumentarac koji govori o zlostavljanoj američkoj djevojčici Beth Thomas koja od ranog djetinjstva pokazuje znakove psihopata postavljen je u svojoj cijelosti prvi puta na *Youtube* 2011. godine pod nazivom „*Child of Rage: The Full Documentary*“. Do 2016. godine, video je pregledan više od šest milijuna puta.²⁰ Dvije godine kasnije, drugi vlasnik *Youtube* kanala postavio je djelić istoimenog dokumentarca (u trajanju od 12 minuta), no s potpuno drugim nazivom „*Psychopathic Child*“. Do 2016. godine, video broji preko 4 milijuna pregleda.²¹ Usprkos nepotpunosti dokumentarca i dvije godine razlike, '*Psychopathic Child*' uspio je privući više od pola publike originalnog zapisa što pokazuje da je zanimanje za psihopatiju (ponajviše onu kod djece) dosta veliko.

„*Child of Rage*“ govori nam o ranom djetinjstvu i adolescenciji djevojčice Beth Thomas. Dokumentarac započinje razgovorom psihologa Kena Magida i Beth (Ibid.):

P: „Boje li te se ljudi, Beth?”

B: „Aha.“

P: „Tko te se boji, Beth?”

B: „John.“

P: „Tvoj brat? A, zašto te se tvoj brat boji?”

B: „Jer sam ga dosta povrijedila.“

P: „Kada padne noć, što roditelji naprave s tvojim vratima?”

²⁰ (https://www.youtube.com/watch?v=g2-Re_Fl_L4, očitano sa stranice 25.7.2016.)

²¹ (<https://www.youtube.com/watch?v=VDVaiwzU8yc>, očitano sa stranice 25.7.2016.)

B: „Zaključaju ih.“

P: „Aha, zašto ih zaključaju?“

B: „Jer ne žele da ozlijedim Johna.“

P: „Aha, i oni se boje da ne ozlijediš Johna?“

B: „Aha.“

P: „Boje li se da ozlijediš njih?“

B: „Da.“

P: „Bi li ih ozlijedila, Beth?“

B: „Da.“

P: „Kada bi to učinila?“

B: „Po noći.“

P: „Zašto po noći?“

B: „Jer ne želim da me vide dok to radim. Ali mogu osjetiti da to želim napraviti.“

P: „I što bi im učinila, Beth?“

B: „Probola bih ih.“

P: „Čim bi ih probola?“

B: „Nožem.“

Klinički psiholog Ken Magid specijalizirao se na slučajevima zlostavljane djece koja su doživjela veliku traumu u djetinjstvu zbog koje ne žele uspostavljati kontakte s drugim ljudima. Magid ih opisuje kao djecu koja „ne mogu voljeti ni prihvatiti ljubav drugih osoba, djecu bez savjesti koja čak mogu ubiti bez kajanja.“²² Beth Thomas je djevojčica koja je ostala bez majke u dobi od jedne godine. Ona i njezin mlađi brat Jonathan ostali su u skrbništvu biološkog oca koji je seksualno zlostavljao oba djeteta. Šest mjeseci poslije,

²² (<http://www.psychologyconcepts.com/child-of-rage/>, očitano sa stranice 25.7.2016.)

liječnici su identificirali znakove seksualnog zlostavljanja i prepustili Beth i Jonathana socijalnoj skrbi. Ubrzo su oboje posvojeni od strane bračnog para koji su uvijek htjeli imati djecu, no nisu mogli. Situacija u kući bila je naizgled idilična sve dok Beth nije počela imati noćne more. U svojim snovima, Beth je vidjela muškarca koji se približavao njenom krevetu i ozljeđivao ju. Osim toga, djevojčica je na dnevnoj bazi zlostavljala svog brata i pokazivala znakove neprimjerenog seksualnog ponašanja. Nakon roditeljske intervencije i pozivanja doktora Kena Magida koji je Beth dijagnosticirao kako nema izgrađenu svijest, Beth je započela s intenzivnim terapijama. U svojim razgovorima s doktorom, Beth je otkrila ponašanje koje ljudi često povezuju s psihopatima, poput fizičkog zlostavljanja, maltretiranja i ubijanja životinja, emocionalne odsutnosti od drugih ljudi. Priznala je i kako ozbiljno planira ubiti mlađeg brata i svoje roditelje. Nakon svih tih priznanja, Beth potvrđuje doktoru kako ne osjeća nikakvu krivnju ni pokajanje zbog svojih radnji ili izjava. Kad ju je doktor priupitao zašto odgovara na taj način i zašto tako postupa sa svojim roditeljima i bratom, djevojčica odgovara kako „želi da se svi osjećaju isto kao što se i ona osjećala kad je bila zlostavljana“. Nakon što su je udaljili od obitelji, Beth je završila u liječničkom centru specijaliziranom za djecu koja su pretrpila nasilje, te je postepenim liječenjem (tzv. *'attachment therapy'* ²³) uspjela kroz godine izliječiti se i postati osoba s izgrađenom svijesti. Naučila je biti svjesna svojih vlastitih akcija, podigla si je samopouzdanje i socijalno ponašanje, te je naučila razumjeti razloge ljutnje koje je osjećala (Magid, 1989).

Primjer u kojem liječnici nisu primijetili prve znakove psihopatije jest onaj australskog mladića Martina Bryanta. Bryant je u dobi od 11 godina umalo smrtno stradao u igri s eksplozivnim napravama. Novinari su pokrili slučaj njegove nesreće kao lokalnu vijest u večernjim vijestima. Tijekom intervjua, novinarka postavlja pitanje emocionalno

²³ „Attachment therapy“ je kontroverzna kategorija intervencije u liječenju dječjih mentalnih bolesti u čiji su proces oporavka često uključeni roditelji (očitano sa stranice (https://en.wikipedia.org/wiki/Attachment_therapy 25.7.2016.)).

distanciranom Martinu: „Pretpostavljam da si naučio lekciju i da se više nećeš igrati s takvim napravama?“, očekujući negacijski odgovor. 11.-godišnji Bryant na to joj odgovara: „Hoću. Naučio sam lekciju, no nastaviti ću se igrati s tim napravama.“²⁴ Australški psiholog i profesor Mark Dadds opisao je taj trenutak kao potpuno neprihvatanje odgovornosti za počinjeno djelo i nikakav osjećaj krivnje.²⁵ Samo godinu dana poslije, Martin Bryant nastavljao je s maltretiranjem i ubijanjem životinja, pritom se hvaleći svojim potezima. Roditelji su ga odveli psihijatru koji je procijenio da 12.-godišnji Bryant pokazuje znakove psihopatije, no njegovo liječenje ipak nije nastavljeno.²⁶

Nekoliko godina kasnije, sada već odrasli Martin Bryant počinio je najveće masovno ubojstvo na teritoriju Australije do današnjeg dana. Dana 28. travnja 1996. ušetao je u popularni turistički ljetnikovac Port Arthur i otvorio vatru u kafiću, trgovini i parkiralištu. Bryantu je bilo potrebno samo 15 sekundi da ubije 12 ljudi i rani desetero njih u kafiću.²⁷ Potom se uputio u *bed & breakfast* pansion gdje je ubio još nekoliko desetaka ljudi. Nakon što je uhvaćen i pritvoren, Bryant je osuđen na 35 doživotnih kazni (za svakog čovjeka kojeg je ubio) i trenutno boravi u australskom zatvorskom kompleksu Risdon.²⁸ Iako nikad nije otkrio svoje motive za ubojstva, psihijatri prepisuju njegov zločin trima faktorima: niskom IQ-u od samo 66, samoubojstvu oca koji je umro 1993. godine, te izbjegavanju liječenja od rane dobi.²⁹

²⁴ (<https://www.youtube.com/watch?v=Yv0LgmGtc7w>, očitano sa stranice 26.7.2016.)

²⁵ (<https://www.youtube.com/watch?v=Yv0LgmGtc7w>, očitano sa stranice 26.7.2016.)

²⁶ (<http://www.onlineopinion.com.au/view.asp?article=12951>, očitano sa stranice 26.7.2016.)

²⁷ (http://southeastasianews.org/portarthur/operation_mind_control.html, očitano sa stranice 26.7.2016.)

²⁸ (https://en.wikipedia.org/wiki/Martin_Bryant, očitano sa stranice 26.7.2016.)

²⁹ (<http://www.smh.com.au/national/a-dangerous-mind-what-turned-martin-bryant-into-a-mass-murderer-20090426-ajk4.html>, očitano sa stranice 26.7.2016.)

4. Poznate svjetske ličnosti – osobe kojima se pripisuje psihopatija

4. 1. Adolf Hitler

Velika je brojka negativnih pridjeva koje možemo prišiti uz ime Adolfa Hitlera, njemačkog političara, vođe nacističkog pokreta i diktatora. Svjetski je poznata njegova povijest krvnika, čovjeka zaludenog moći, kršitelja pravila i čovjeka neosjetljivog na patnju drugih ljudi. Hitler je naredio smrt nevinih ljudi bez ikakvog kajanja, pogotovo Židova koje je smatrao nedostojnima življenja. Naređivao je svojim žrtvama da kopaju vlastite grobove, palio je sela, naredio je da se usmrte sve mentalno i fizičke oboljele osobe. Američki psihoanalitičar Walter C. Langer klasificirao je Hitlera kao neurotičnog psihopata (Rosenbaum, 1999.). Hitler je rođen u obitelji srednjeg društvenog staleža; otac mu je bio sadist i tiranin koji nije iskazivao pozitivne osjećaje naspram djeteta, majka je bila pokorna i zaštitnički nastrojena. Hitler je mrzio svog oca i nadao se njegovoj smrti. Nakon očeve smrti, na početku svoje adolescencije, Hitler je manipulirao majkom i iskorištavao njezinu pokornost. Vjerovao je da je specijalan, te je nakon smrti mlađeg brata bio uvjeren da je to bio znak s neba koji mu je poručio da želi da njegova majka svu svoju zaštitu i ljubav usmjeri prema njemu. Nakon što je započeo sa osnovnoškolskim i srednjoškolskim obrazovanjem, Hitler je opisivao kao dječak/mladić bez prijatelja, no arogantnog, tvrdoglavog i antisocijalnog karaktera. Njegovi odnosi s drugim ljudima jednostavno su bili nepostojeći (Ibid.). Povijesni kontekst koji predstavlja Hitlerovo djetinjstvo nudi čitavu plejadu događaja čije su posljedice olakšale razvijanje njegove psihopatske osobnosti.

Taj kontekst prema Rosenbaumu (1999.) treba promatrati čak i prije Hitlerovog rođenja. Prije njegovog rođenja, njegova majka imala je par spontanih pobačaja. Vjerojatno je da su ti incidenti samo pojačavali želju Hitlerove majke za novim djetetom. Kada je Hitler začeo, pažnja za novim životom bila je sve jača. Nakon rođenja, Hitler je u očima svoje majke

viđen kao čudo koje treba čuvati i paziti da ne umre par mjeseci nakon rođenja. Kershaw (2008) opisuje odnos Hitlerove majke naspram novorođenčetu kao „pretjerano zaštitnički i zagušljiv“, te je strah da će ga izgubiti kao i njegovu nerođenu braću doveo do tog ponašanja.

Bez obzira na činjenicu da je Hitlerov otac opisan kao netolerantan i strog, Adolf je većinu vremena ipak provodio sa svojom majkom koja ga je štitila od očevih napadaja bijesa i kazni (Kershaw, 2008.). Zbog takvih razlika u ponašanju roditelja, Hitler je kao dijete bio uvjeren kako ga ljubav njegove majke čini snažnim, hrabrim, posebnim, te kako je moguće počinuti bilo kakvu nepodopštinu koju će njegova majka potom prikriti.

Situacija u kući pogoršala se kada je Hitler prisustvovao fizičkom napadu na majku koji je počinio njegov otac (Rosenbaum, 1999). Moguće je da je zbog tog događaja gledao svog oca kao iskorištavatelja, a majku kao ranjivu žrtvu. Ako je kao dječak generalizirao taj događaj, otad nadalje vidio je osobe oko sebe kao iskorištavatelje i u isto vrijeme ranjive žrtve. Kada Beck (1999) opisuje prisutnost afekta kod antisocijalnih osoba, specifično izdvaja emociju bijesa kao bitnu kariku, s obzirom da te osobe vjeruju da druge osobe imaju stvari koje ne zaslužuju. Bijes motivira ponašanje agresije, manipulacije i napada na druge osobe, kako bi ono što pripada drugom pojedincu pripalo psihopatu (Ibid.). Problemi se povećavaju kada obitelj dobije još jednog člana, Hitlerovog mlađeg brata. U dobi od šest godina, Hitler je vidio smrt svog brata³⁰ i povezao kako sada zbog te smrti samo on može i treba uživati u majčinoj ljubavi. Moguće je kako je to vjerovanje samo pojačalo njegovu percepciju sebe kao snažne osobe.

Kao mladić koji je započeo sa svojim srednjoškolskim obrazovanjem, pogoršao se u školi kako bi napakostio ocu. Beck (1999) tvrdi kako su se već tu počeli pojavljivati veći

³⁰ (<https://www.geni.com/people/Edmund-Hitler/6000000008260517010>, očitano sa stranice 27.7.2016.)

tragovi poremećenog ponašanja, koji su bili preteče psihopatskoj osobnosti. Na drugu stranu, Kershaw (2008) opisuje Hitlera kao adolescenta „koji je u nemogućnosti prilagoditi se novoj školskoj disciplini“. O nedostatku discipline, Beck (1999) naglašava kako može biti utemeljena na činjenici da osoba s psihopatskom osobnošću vjeruje da ima pravo kršiti uspostavljena pravila. Uz sve već gorespomenute osobine koje je imao usađene, Hitler je odrastao u ambicioznog i impozantnog mladića. Pinker (2007) nadodaje kako je Hitler „bio pod utjecajem izopačenih inačica darvinizma i genetike“, te je „izričito citirao prirodni odabir i opstanak najjačih“ i vjerovao „da je istrebljenje inferiornih rasa dio mudrosti prirode, da superiorne rase svoju vitalnost i vrlinu duguju svojoj genetičkoj čistoći i da su superiorne rase u opasnosti da ih onečisti miješanje s inferiornim rasa.“³¹

Povijest nam je tako pokazala da, čak i kad je odrastao, njegova antisocijalna ponašanja ostala su ista i evoluirala su do te granice da ga se danas blisko veže s terminom psihopata. Način kojim je administrirao svoje „njemačko kraljevstvo“ pokazuje ogromnu glad za slavom i moći, te eliminaciju svih onih koje je smatrao „inferiornima“ što samo potvrđuje ideju kako je riječ o poremećenoj ličnosti (Rosenbaum, 1999.; Kershaw, 2008.).

³¹ Pinker, Steven. (2007) *Prazna ploča*, str. 200. Zagreb: Naklada Algoritam

4. 2. Ted Bundy

Suprotno mišljenju većine, privlačni, inteligentni i uspješni psihopati ne postoje samo u fikciji kao u filmu „*Američki psiho*“ ili televizijskoj seriji „*Dexter*“. Upravo suprotno, baza tih likova su upravo poznati serijski ubojice iz stvarnog života.

Ted Bundy, jedan od najokrutnijih serijskih ubojica u novijoj povijesti Sjedinjenih Američkih Država, inspiracija je za brojne negativne televizijske likove, kojima su scenaristi pridodali Bundyjeve karakteristike po kojima je ostao zapamćen.

Ted Bundy oduvijek je smatran briljantnim učenikom, otvorenim, komunikativnom, iskrenom i dobrom osobom. Rođen je 1946. godine, te ga je u prvim godinama života njegova samohrana majka odgajala kao svog brata kako bi prikrila sramotu nepoznavanja Bundyjevog biološkog oca. Bundy je naposljetku odrastao u kući svog djeda, strogog i autoritativnog muškarca koji je bio nasilan prema svim članovima svoje obitelji (Michaud, Aynesworth, 1989). Posljedice tih odbijanja u djetinjstvu dovode do toga da je mladost proveo u samoći, sramežljivog i pomalo djetinjeg ponašanja nespecifičnog za njegovu dob. Izolirao se od svojih školskih kolega i iskazivao okrutnost naspram životinja (Ibid.). Nakon završetka školovanja, upisuje studij prava i aktivira se u političkim kampanjama. U toj fazi života, bio je razočaran društvom u kojem se nikad nije uklapao, te započinje s prvim valom svojih zločina.

Prvi zločin dogodio se 1974. godine u Washingtonu kada je provalio na studentski kampus i napao djevojku metalnom polugom koja je u to vrijeme spavala. Samo mjesec dana poslije, ubio je još jednu djevojku na istom kampusu, ukrao njezino tijelo i ostavio iza sebe krvavu sobu. U svim svojim zločinima, Bundy je slijedio isti ritual: pratio bi svoju žrtvu po ulici, potom bi je zadavio i pretukao u domu (Michaud, Aynesworth, 1989).

Aynesworth (1989) tvrdi kako Bundyja možemo smatrati klasičnim primjerom okrutnog psihopata i serijskog ubojice. Ne samo zbog traumatičnog djetinjstva, već i zbog njegovog izgleda koji je kod drugih ljudi davao osjećaj sigurnosti. Iako je svoje zločine izvršavao pod okriljem noći u strahu da ne naiđe na svjedoka koji bi ga mogao prepoznati na suđenju, s vremena na vrijeme postao je sigurniji u sebe i napadao je svoje žrtve i preko dana. Nakon svojih prvih zločina, Bundy je krenuo putovati po cijeloj zemlji, te je osim u Washingtonu ostavio krvavi trag i u Utahu, Floridi i Coloradu. Prvi put je uhićen 16. kolovoza 1974. godine u Utahu nakon što ga je identificirala žena koju je pokušao oteti na ulici. Osuđen je na zatvorsku kaznu koju je trebao izdržavati u Coloradu, no uspio je pobjeći lokalnim vlastima i nastavio sa ubojstvima u drugim državama. Nedugo nakon toga, ponovno je uhićen u Floridi. Dokaz koji ga je osudio na smrtnu kaznu zbog počinjenih 14 ubojstava jest svjedočenje forezničara koji je potvrdio kako ugrizi po tijelima žrtava odgovaraju Bundyjevom zagrizu. Bundyjeve žrtve bile su tamnokose mlade žene koje su ga podsjećale na njegovu bivšu djevojku³² koja ga je ostavila nekoliko godina prije. Njegove žrtve također su u njegovim očima predstavljale i Tedovu majku koja ga je napustila kad je bio dijete. Prema nekim izvorima, Bundy je osobno priznao psihijatru da je čitav bijes koji je iskazivao prema svojim žrtvama bio usmjeren prema njegovoj majci (Michaud, Aynesworth, 1989).

Profil Teda Bundyja mješavina je organiziranog i neorganiziranog serijskog ubojice. U nekim trenucima reagira na situaciju potpuno nezrelo, ostavljajući dokaze na mjestima zločina, dok u drugim trenucima oprezno priprema mjesto zločina i selekcionira potencijalno novu žrtvu. Prema nekim istraživanjima, Bundy je imao i šizofreničnu osobnost: nagle promjene raspoloženja, impulzivnost, bezosjećajnost, žudnja za napadom, histerija, emocionalna nestabilnost, anksioznost, depresija, egoističnost i nezrelost.

³² (Federal Bureau of Investigation, Ted Bundy: The FBI Files (2007))

Ted Bundy je pogubljen na električnoj stolici 24. siječnja 1989. godine.

4. 3. Aleksandar Relja i Srđan Mlađan

Kada pričamo o serijskim i masovnim ubojicama, silovateljima, počiniteljima težih kriminalnih djela, većinom percipiramo te pojedince i njihove zločine kao nešto što se odvija izvan granica naše države. Dva slučaja iz novije hrvatske povijesti koja su ostavila traga u hrvatskim medijima jesu oni riječkog mladića Aleksandra Relje, te požeškog Srđana Mlađana.

Aleksandar Relja bio je psihički bolestan mladić koji je zbog ubojstva i silovanja djevojčice 1987. godine³³ na riječkoj Mlaci bio osuđen na zatvorsku kaznu u trajanju od 15 godina. Propisano mu je i liječenje u Psihijatrijskoj bolnici Rab. Nakon samo pet godina boravka na Rabu, usprkos dijagnozi seksualnog manijaka dopušta mu se terapijski vikend izlazak. Kao da je i sam bio svjestan svog poremećaja, prema tvrdnjama liječnika Relja ih je upozorio da ga ne puštaju jer da smatra da će ponovno ubiti.³⁴ Liječnici su se oglušili na njegovu molbu i Relja se vratio u Rijeku gdje je na gotovo istom mjestu ponovno silovao i ubio osmogodišnju djevojčicu. Sam se predao policiji uz riječi: „Dogodilo se ono što sam vam prije pet godina rekao. Našao sam se na slobodi i ponovno ubio.“³⁵ Još jednom mu je uspostavljena dijagnoza psihički oboljele osobe svjesne svojih postupaka. (Ibid.)

Nakon ponovnog ubojstva, osuđen je na 20 godina zatvora kojih nije odslužio s obzirom da se ubio u zatvoru u Lepoglavi u travnju 2004. godine. Prema tvrdnjama njegovog

³³ (<http://www.vecernji.hr/crna-kronika/zatvorenik-se-objesio-o-remen-752716>, očitano sa stranice 1.8.2016.)

³⁴ (<http://www.novolist.hr/Vijesti/Crna-kronika/Milijun-kuna-obitelji-zrtve-serijskog-ubojice-Relje?>, očitano sa stranice 1.8.2016.)

³⁵ (<http://www.24sata.hr/news/pustili-ga-van-a-on-opet-ubio-rekao-sam-da-cu-to-uciniti-482951>, očitano sa stranice 1.8.2016.)

odvjetnika, Relja se potužio „da ga ne liječe i da će opet postati opasan“, te da je „medicina digla ruke od njega“.³⁶

Slična priča dogodila se desetak godina nakon prvog Reljinog ubojstva. Bez ikakvog razloga, 17-godišnji Srđan Mlađan počinio je dva ubojstva u jednom danu. Godine 1998. na cesti je vatrenim oružjem usmrtio slučajne prolaznike, gimnazijalku Elizabetu Šubić, te penzionera Petra Jančića.³⁷ Mlađan je još kao maloljetnik završio na psihološkom vještačenju gdje mu je utvrđeno da je „maloljetnik s dubokim poremećajem osobnosti, označenim prijelazom u akciju u obliku repetitivnog nasilja bez osjećaja krivnje.“³⁸ Zbog prva dva ubojstva izrečena mu je kazna u trajanju od 10 godina, no kao i u slučaju Aleksandra Relje naposljetku je 2002. godine pušten na slobodni vikend. Osim izvršene pljačke banke, ubio je policajca i oteo majku s dvoje malodobne djece (Ibid.).

Prema izjavama njegovih roditelja, Srđan je od djetinjstva bio opsjednut američkim filmom „*Natural Born Killers*“^{39,40} Psihijatri i forenzičari se slažu kako je Mlađanov slučaj najbliži onome što je percepcija javnosti naspram serijskih ubojica.

"Mlađan prije svega pokazuje dubok poremećaj osobnosti pretežno shizoidnog tipa. Pred kraj osnovne škole dolazi adolescentska kriza s jakim agresivnim impulsima u obliku grubih i surovih vandalskih ispada. Malo je ili nimalo zainteresiran za seksualna iskustva s drugom osobom. Njegove heteroseksualne relacije su bezlične i neintegrirane. Nema bliskih prijatelja ili povjerljivih osoba te iskazuje snažan egocentrizam i nedostatak osjećaja za druge,

³⁶ ((<http://www.24sata.hr/news/pustili-ga-van-a-on-opet-ubio-rekao-sam-da-cu-to-uciniti-482951>, očitano sa stranice 1.8.2016.))

³⁷ (<http://www.vecernji.hr/crna-kronika/trostruki-ubojica-srdjan-mladjan-na-slobodu-ce-izaci-sa-44-godine-498622> očitano sa stranice 1.8.2016.)

³⁸ (<http://www.express.hr/drustvo/hrvatske-ubojice-na-slobodi-je-20-psihopata-spremnih-pociniti-masakr-1657> očitano sa stranice 1.8.2016.)

³⁹ „*Natural Born Killers*“ je američki film iz 1994. godine koji prati priču muškarca i žene, ljubavnog para koji se povežu zbog svoje prošlosti (oboje su bili žrtve obiteljskog nasilja) te postaju masovni ubojice koje glorificiraju masovni mediji. (<http://mojtv.hr/film/12165/rodjeni-ubojice.aspx>)

⁴⁰ (<http://www.jutarnji.hr/vijesti/tajna-pisma-srdana-mladana-ubijao-sam-jer-sam-sluzio-zlu-i-morbidno-u-tome-uzivao/785752/> očitano sa stranice 1.8.2016.)

te se iskazuje emocionalno hladnim i nezainteresiranim. Prisutan je snažan ekshibicionizam i ciničan stav prema drugima. Ne iskazuje kajanje, ne osjeća moralnu obvezu ni odgovornost, ni suosjećanje"⁴¹.

Mlađan danas boravi u lepoglavskom zatvoru i predviđeno je da će izaći na slobodu 2027. godine.⁴²

⁴¹ (<http://www.express.hr/drustvo/hrvatske-ubojice-na-slobodi-je-20-psihopata-spremnih-pociniti-masakr-1657>, očitano sa stranice 1.8.2016.)

⁴² (<http://www.24sata.hr/news/sran-mlaan-izlazi-iz-zatvora-4-svibnja-2027-15430> očitano sa stranice 1.8.2016.)

5. Fiktivni psihopati iz književnosti, filma i televizije

Glavne su značajke psihopatije nedostatak empatije, pretjerana sebičnost, slaba kontrola impulzivnosti. No kao i svi fiktivni narativi ljudi s poremećajima, psihopatski likovi posjeduju pretjerane značajke psihopata kako bi se publika još i više uživala u konzumiranju proizvoda koji im je ponuđen. Većina fiktivnih likova – psihopata nisu definirani kao psihopati unutar djela kojeg se nalaze. U televizijskim serijama, filmovima ili knjigama, navodni psihopati svrstavaju se u nekoliko kategorija; serijski ubojice kao Dexter Morgan iz Showtimeove serije „*Dexter*“, Hannibal Lecter iz '*Silence of the Lambs*', Patrick Bateman iz '*American Psycho*' ili Norman Bates iz '*Psycho*'; uspješni psihopati, oni koji manipuliraju svojim žrtvama i ne pokazuju nikakve emocije, no ne ubijaju nikoga već žude za moći i novcem poput Jaya Gatsbyja u '*Great Gatsby*', Jordana Belforta u '*The Wolf of Wall Street*' ili Dona Drapera iz '*Mad Men*'; te naposljetku psihopati koji pokazuju opsesivnu ljubomoru zbog koje pređu prag i čine zastrašujuće zločine poput lika Glenn Close u '*Fatal Attraction*'.

Norman Bates u filmu Alfreda Hitchcocka '*Psycho*' je protagonist, vlasnik motela Bates Motel u koji jedne večeri stiže nova gošća, Marion Crane. Na recepciji je dočeka simpatični i nasmijani mladić. Pri prvom susretu, Marion primjeti kako je Norman dosta sramežljiv i kako je pod kontrolom svoje majke Norme koja živi u obližnjoj kući. Nakon razgovora, Marion se uputi u svoju sobu gdje se dogodi neočekivano: mlada žena je ubijena za vrijeme tuširanja, što je danas jedna od najpoznatijih scena svjetske kinematografije.

Bates je imao problematično djetinjstvo zbog pretjeranog majčinog autoritativnog karaktera. Prema majčinim riječima, seks je bio zločesta stvar i sve su žene (osim nje) bile prostitutke. Norma i Norman živjeli su zajedno i nisu se odvajali jedno od drugog nakon smrti Normanovog oca. Nakon što je njegova majka pronašla novog muškarca, Norman se osjećao napuštenim, zamjenjivim i bijesnim, te je nakon nekog vremena otrovao vlastitu majku. Po

završetku zločina, stvorio je podvojenu ličnost, mentalnu bolest u kojoj je preuzeo ulogu svoje pokojne majke. Nakon majčine smrti, Norman nastavlja voditi Bates Motel koji zbog svoje izolirane lokacije ne privlači velik broj gostiju. One noći kad je Marion došla u motel, Norman se zaljubio u nju na prvi pogled. Istog trena kad su proradili njegovi osjećaji strasti naspram Marion, njegova podvojena (majčina) osobnost, uzrokovana ljubomorom, izašla je na vidjelo. Norman ubija Marion u haljini svoje majke, kao što je i Norman ubio majku i njenog ljubavnika kad je prvi put osjetio ljubomoru. Policijskom intervencijom, Norman je pritvoren, proglašen ludim i smješten u psihijatrijsku ustanovu.

Iako je Alfred Hitchcock stvorio lik Normana Batesa, priznao je kako je inspiraciju crpio od stvarnog serijskog ubojice Eda Geina.⁴³

Sličnu priču nudi i televizijska serija *'Dexter'*, akcijska-triler drama koja nam u fokus priče stavlja Dextera Morgana, psihopata i serijskog ubojicu koji radi kao forenzičar za miamijsku policijsku postaju. Dexterove psihopatske sklonosti identificirao je njegov posvojeni otac, bivši policajac koji je često radio na slučajevima vezanim uz serijske ubojice i kriminalce. Od malena nije osjećao nikakve emocije naspram drugih ljudi i živih bića, te se osjećao ispraznim.

Zbog intervencije svog oca, Dexter je usmjerio svoju hedonističke sklonosti prema smrti i krvlju u forenziku. U novom ambijentu, Dexter se osjeća slobodnim kažnjavati okrutnim i krvoločnim kaznama ostale kriminalce i serijske ubojice, opasne za ostatak ljudske populacije. On zna prepoznati psihopata i serijskog ubojicu prije svojih kolega policajaca iz postaje, te ih na vrijeme otme i kazni. Uvede ih u svoju „krvavu sobu“ gdje ih u potpunosti

⁴³ (<https://filmschoolrejects.com/meet-the-inspiration-for-alfred-hitchcocks-psycho-86a190fb7459#.kc2v791qv>, očitano sa stranice 4.8.2016.)

zaveže najlonskim folijama i prije nego što ih usmrti nožem, sprovodi svoju psihološku torturu. Ispituje ih o zločinima, prikuplja malenu dozu njihove krvi i sprema ih u epruvetu koju čuva kao uspomenu.

Uzrok Dexterovog psihopatskog poremećaja proizlazi iz obiteljske traume kad je svjedočio brutalnom umorstvu svoje biološke majke od strane drugog psihopata. Nakon ubojstva, Morgan je duži period proveo zaključan u istoj prostoriji s majčinim krvavim lešom.

Još jedna popularna psihopatska figura iz svijeta filma, ali i književnosti glavni je negativac „*Silence of the Lambs*“, doktor Hannibal Lecter. Lecter je briljantni psihijatar koji je ujedno i kanibal. Hannibal dijeli istu poveznicu s Batesom i Morganom, a to je traumatično djetinjstvo kada su mu roditelji i sestra poginuli za vrijeme Drugog svjetskog rata. Sestrina smrt ostavila je na njemu psihološku traumu s obzirom da su zajednički bježali od nacista. Seli se u Sjedinjene Američke Države gdje nakon dugo godina postaje doktor psihijatrije, te počinje raditi kao stručnjak za sudstvo. Njegova prva žrtva bio je njegov pacijent, homoseksualac Mason Verger koji je s njim održavao prisan odnos. Nakon nesreće policijskog istražitelja Williama Grahama, Lecter je uhvaćen i optužen za devet ubojstava, te naposljetku osuđen na devet doživotnih kazni.

Nakon dužeg perioda u zatvoru, kontaktira ga FBI istražiteljica Clarice Starling kako bi joj pomogao u otkrivanju identiteta novog serijskog ubojice, Buffalo Billa. Spletom okolnosti, Lecter uspije pobjeći od policije i nestaje bez traga. Tu započinje igra mačke i miša u kojoj Lecter šalje Clarice pisma i ostavlja sitne tragove o svom novom smještaju. Na taj način, kao i sa svojim žrtvama, Hannibal kroz mentalne igrice ima kontrolu nad svojim žrtvama i ljudima koji ga okružuju. Šarmira ih, vara i manipulira. Natjera ih da učine sve što

on poželi, no spreman je i ubiti ih u epizodama bijesa. Zbog traume iz djetinjstva, prakticira kanibalizam s tijelima svojih žrtava. Iako ne postoji model psihopata iz stvarnog života po kojem je Hannibal kreiran, sve ga se više povezuje s američkim serijskim ubojicom i kanibalom Jeffreyjem Dahmerom.⁴⁴

Plejada psihopatskih likova velika je i iz dana u dan kreiran je sve veći broj fiktivnih likova koji ispunjavaju onu ulogu koju im nametnu scenaristi ili redatelji.

⁴⁴ (<https://www.psychologytoday.com/blog/wicked-deeds/201409/the-jeffrey-dahmer-hannibal-lecter-connection> očitano sa stranice 4.8.2016.)

Zaključak

Ovaj rad bavio se odnosima i karakteristikama dvije dimenzije psihopatije: primarnom i sekundarnom. Glavni cilj bio je procijeniti kako su psihopatske karakteristike, koje proizlaze iz Hareove Liste obilježavanja za psihopatiju, u korelaciji s dimenzijama osobnosti fiktivnih i stvarnih psihopatskih ličnosti, te onih iz područja popularne kulture. Psihopate kroz sferu kulture još uvijek doživljavamo kao mračne figure, čudovišta iz noćnih mora čije nam priče prenose, ponekad i stvaraju mediji. U fokus je stavljen njihov prekršaj ili zločin, te rijetko imamo uvid u njihovu pozadinsku priču. Zbog čega su takvi, što ih je ponukalo da počinu strašan zločin koji će zauvijek promijeniti njihove i živote onih koje su unesrećili?

Kao indikacija za buduće studije, važno je stoga realizirati longitudinalne studije koji mogu pobliže procijeniti definitivnu poveznicu između osobina ličnosti i postojanja psihopatije. Važno je potaknuti i realiziranje studija koja procjenjuju osobnost i psihopatiju u neinstitucionaliziranom društvu (zatvorenici, kriminalci, mentalno oboljele osobe) s obzirom na niski postotak dostupnih studija na temelju hrvatske populacije.

Literatura

1. Amen, D. G. (1998). *Change Your Brain, Change Your Life* (1998)
2. American Psychiatric Association. (1952). *Diagnostic and statistical manual of mental disorders (DSM-I)*. Washington DC: American Psychiatric Association.
3. American Psychiatric Association. (1987). *Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders* (3rd ed., rev.). Washington, DC: American Psychiatric Association.
4. American Psychiatric Association. (1994). *Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders* (4th ed.). Washington, DC: American Psychiatric Association.
5. Babiak, P. & Hare, R. D. (2006). *Snakes in Suits: When Psychopaths Go to Work*. New York: Regan Books.
6. Beck, A.M. (2005). *Hitler's Ambivalent Attache*. Potomac Books, 2005.
7. Blackburn, R. (1975). An empirical classification of psychopathic personality. *British Journal of Psychiatry*, No. 127, str. 450-462.
8. Blair J., Mitchell D., Blair K. (2005). *The Psychopath, Emotion and the Brain*, Blackwell Publishing, Ltd. Oxford: 2005.
9. Blair, K., Mitchell, D., Leonard A., Morton, J. & Blair, R. (2006). They know the Words, but Not the Music: Affective and Semantic Priming in Individuals with Psychopathy. *Biological Psychology*, Vol. 73, No. 2, str. 117-124.
10. Cleckley, H. (1941). *The Mask of Sanity*. St. Louis: C. V. Mosby.
11. Cleckley, H. (1976). *The Mask of Sanity* (5th ed.). St. Louis, MO: Mosby.
12. Costa, P. T. Jr. & McCrae, R. R. (1992). *The Revised NEO Personality Inventory (NEO-PI-R) and NEO Five-Factor Inventory (NEO-FFI) Professional Manual*, Psychological Assessment Resources, Odessa, FL.

13. Costa, P. T. Jr. & McCrae, R. R. (1995). Domains and Facets: Hierarchical Personality Assessment using the Revised NEO Personality Inventory. *Journal of Personality Assessment*, No. 64, str. 20-46.
14. Federal Bureau of Investigation Open Files, Ted Bundy: The FBI Files (2007)
15. Forth, A. E., Brown, S. L., Hart, S. D. & Hare, R. D. (1996). The Assessment of Psychopathy in Male and Female Noncriminals: Reliability and Validity. *Personality and Individual Differences*, No. 20, str. 532-541.
16. Foucault, M. (1972). *History of Madness in the Classical Age* (2nd. Ed.)
17. Fromm, E. (1973). *The Anatomy of Human Destructiveness*. Holt, Rinehart and Winston (1973).
18. Goldberg, L. R. (1990). The Big-Five Factor Structure. *Journal of Personality and Social Psychology*, No. 59, str. 1214-1233.
19. Guinn, J. (2013). *Manson: The Life and Times of Charles Manson*. Simon & Schuster Books.
20. Hare, R. D. (1966). Temporal Gradient of Fear Arousal in Psychopaths. *Journal of Abnormal and Social Psychology*, No. 70, str. 440-445.
21. Hare, R. D. (1971). *Psychopathy: Theory and research*. New York: Wiley.
22. Hare, R. D. (1979). Psychopathy and Laterality of Cerebral Function. *Journal of Abnormal Psychology*, No. 88, str. 601-611.
23. Hare, R. D. (1980). Psychopathy and Physiological Activity During Anticipation of An Aversive Stimulus in a Distraction Paradigm. *Psychophysiology*, No. 19, str. 267-272.
24. Hare, R. D. (1991 a). *The Hare Psychopathy Checklist—Revised*. North Tonawanda, NY: Multi-Health Systems.

25. Hare, R. D. (1991 b). The Hare Psychopathy Checklist-Revised. Toronto: Multi Health Systems.
26. Hare, R. D. (1993). Without Conscience: The Disturbing World of the Psychopaths Among Us. New York: The Guilford Press.
27. Hare, R. D. (2001). Psychopathy as a risk factor for violence. *Psychiatric Quarterly*, No. 70, str. 181-197.
28. Hare, R. D. (2003). The Hare Psychopathy Checklist-Revised (2nd ed.). Toronto, ON, Canada: Multi Health Systems.
29. Hare, R. D., & Cox, D. N. (1978). Clinical and Empirical Conceptions of Psychopathy and Selection of Subjects for Research. In R. D. Hare & D. Schaling (Eds.). *Psychopathic Behavior: Approaches to Research*, str. 1-21. New York: Wiley.
30. Hare, R. D., Frazelle, J. & Cox, D. N. (1978). Psychopathy and Physiological Responses to Threat of An Aversive Stimulus. *Psychophysiology*, No. 15, str. 162-174.
31. Hare, R. D. & Frazelle, J. L. (1980). Some Preliminary Notes on the Use of a Research Scale for the Assessment of Psychopathy in Criminal Populations. Unpublished manuscript. University of British Columbia, Vancouver, Canada.
32. Hart, S. D., Cox, D. N. & Hare, R. D. (1995). The Hare Psychopathy Checklist: Screening Version. Multi-Health Systems Inc., New York.
33. John, O. P. (1990). The "Big Five" factor taxonomy: *Handbook of Personality: Theory and Research*, str. 62-99. New York: The Guilford Press.
34. Johns, J. H. & Quay, H. C. (1962). The Effect of Social Reward on Verbal Conditioning in Psychopathic and Neurotic Military Offenders. *Journal of Consulting Psychology*, No. 36, str. 217-218.

35. Karpman, B. (1941). On the Need of Separating Psychopathy into Two Distinct Clinical Types: Symptomatic and Idiopathic. *Journal of Criminology and Psychopathology*, No. 3, str. 110-138.
36. Kershaw, I. (2008). Hitler: A Biography. New York, W.W. Norton & Co.
37. Lang, P. J., Bradley, M. M. & Cuthbert, B. N. (1990). Emotion, Attention and The Startle Reflex. *Psychological Review*, No. 97, str. 377-398.
38. Levenson, M. R., Kiehl, K. A. & Fitzpatrick, C. M. (1995). Assessing Psychopathic Attributes in a Noninstitutionalized Population. *Journal of Personality and Social Psychology*, Vol. 68, No. 1, str. 148-157.
39. Lykken, D. T. (1995). The Antisocial Personalities. Lawrence Erlbaum Associates, Inc.
40. Magid, K., McKelvey C.A., Schroeder P. (1989). High Risk: Children Without a Conscience, Bantam Books 1989.
41. Meloy, J. R. (1987). The Prediction of Violence in Outpatient Psychotherapy. *American Journal of Psychotherapy*, No. 41, str. 38-45.
42. McCord W., McCord J. (Psychopath an Essay on the Criminal Mind), str. 9
43. McHoskey, J. W., Worzel, W. & Szyarto, C. (1998). Machiavellianism and Psychopathy. *Journal of Personality and Social Psychology*, No. 74(1), str. 191-208.
44. Michaud S., Aynesworth H. (2000). Ted Bundy: Conversations with a Killer (2000)
45. Millon, T., Simonsen, E., Birket-Smith, M. & Davis, R. D. (1998). Psychopathy: Antisocial, Criminal, and Violent Behavior. The Guilford Press.
46. Patrick, C. J. (1994). Emotion and Psychopathy: Startling New Insights. *Psychophysiology*, No. 31, str. 319-330.
47. Paštar, Petrov, Bagarić, Jukić (2010); Hrvatski športskomedicinski vjesnik, Zagreb

48. Pinker, S. (2002). *The Blank Slate: The Modern Denial of Human Nature*. (2002), str.200-204; 242; 277.
49. Rosenbaum, R. (1999). *Explaining Hitler: The Search for the Origins of His Evil*. Harper Perennial.
50. Walters, G. (1990). *The Criminal Lifestyle*. Newbury Park, CA: Sage.

Reference

1. Anon., n.d., Attachment Therapy.
(https://en.wikipedia.org/wiki/Attachment_therapy, očitano sa stranice 25.7.2016.)
2. Anon., n.d., Edmund Hitler. (<https://www.geni.com/people/Edmund-Hitler/6000000008260517010>, očitano sa stranice 27.7.2016.)
3. Anon., n.d., Child of Rage: The Full Documentary.
(https://www.youtube.com/watch?v=g2-Re_Fl_L4, očitano sa stranice 25.7.2016.)
4. Anon., n.d. Film School Rejects (<https://filmschoolrejects.com/meet-the-inspiration-for-alfred-hitchcocks-psycho-86a190fb7459#.kc2v791qv>), očitano sa stranice 4.8.2016.)
5. Anon., n.d., Martin Bryant. (https://en.wikipedia.org/wiki/Martin_Bryant, očitano sa stranice 26.7.2016.)
6. Anon., n.d., Hrvatske ubojice – Na slobodi je 20 psihopata spremnih počiniti masakr.. Express.hr. <http://www.express.hr/drustvo/hrvatske-ubojice-na-slobodi-je-20-psihopata-spremnih-pociniti-masakr-1657>, očitano sa stranice 1.8.2016.)
7. Anon., n.d., Milijun kuna obitelji žrtve serijskog ubojice Relje? Novi List.hr, <http://www.novolist.hr/Vijesti/Crna-kronika/Milijun-kuna-obicitelji-zrtve-serijskog-ubojice-Relje>, očitano sa stranice 1.8.2016.)
8. Anon., n.d., Psychopathic Child
(<https://www.youtube.com/watch?v=VDVaiwzU8yc>, očitano sa stranice 25.7.2016.)
9. Anon., n.d., Pustili ga van, a on opet ubio: Rekao sam da ću to učiniti ponovno. 24sata.hr <http://www.24sata.hr/news/pustili-ga-van-a-on-opet-ubio-rekao-sam-da-cu-to-uciniti-482951>, očitano sa stranice 1.8.2016.)

10. Anon., n.d., Srđan Mlađan izlazi iz zatvora 4. Svibnja 2027. 24sata.hr
<http://www.24sata.hr/news/sran-mlaan-izlazi-iz-zatvora-4-svibnja-2027-15430>
[očitano sa stranice 1.8.2016](#), očitano sa stranice 1.8.2016.)
11. Anon., n.d., Tajna pisma Srđana Mlađana – Ubijao sam jer sam služio zlu i morbidno u tome uživao. Jutarnji.hr. <http://www.jutarnji.hr/vijesti/tajna-pisma-srdana-mladana-ubijao-sam-jer-sam-sluzio-zlu-i-morbidno-u-tome-uzivao/785752/>, očitano sa stranice 1.8.2016.)
12. Anon., n.d., Trostruki ubojica Srđan Mlađan na slobodu će izaći sa 44 godine. Večernji List.hr <http://www.vecernji.hr/crna-kronika/trostruki-ubojica-srdjan-mladjan-na-slobodu-ce-izaci-sa-44-godine-498622>, očitano sa stranice 1.8.2016.)
13. Anon., n.d., The Demon In Death Valley, <http://www.cielodrive.com/archive/the-demon-in-death-valley/>, očitano sa stranice 29.7.2016.)
14. Anon., n.d., The Psychopath: ABC Catalyst.
(<https://www.youtube.com/watch?v=Yv0LgmGtc7w>, očitano sa stranice 26.7.2016.)
15. Anon., n.d., Zatvorenik se objesio o remen, <http://www.vecernji.hr/crna-kronika/zatvorenik-se-objesio-o-remen-752716>, Večernji List.hr, očitano sa stranice 1.8.2016.)
16. Douglas, A., Sharp, M.J. (2000). Mass Murder in Australia: Tavinstock's Martin Bryant (http://southeastasianews.org/portarthur/operation_mind_control.html, očitano sa stranice 26.7.2016.)
17. Holden, Brian (2011). Psychopaths Need To Be Put On A Leash.
(<http://www.onlineopinion.com.au/view.asp?article=12951>, očitano sa stranice 26.7.2016.)

18. Mattiuzzi, Paul G. (2016). Psychopath or Sociopath It Makes No Difference What You Call Them. Huffington Post.com (http://www.huffingtonpost.com/paul-g-mattiuzzi/psychopath-or-sociopath-i_b_9650270.html); očitano sa stranice 23.8.2016.)
19. Mountjoy, Paul (2014). Charles Manson vs. Tex Watson: The Line Between Sociopathic and Psychopathic Behaviors. CommDigiNews.com (<http://www.commdiginews.com/health-science/charles-manson-v-tex-watson-the-line-between-sociopathic-and-psychopathic-behaviours-29993/>), očitano sa stranice 28.7.2016.)
20. Psychology Concepts.com (<http://www.psychologyconcepts..com/child-of-rage/>, očitano sa stranice 25.7.2016.)
21. Psychology Today.com (<https://www.psychologytoday.com/blog/wicked-deeds/201409/the-jeffrey-dahmer-hannibal-lecter-connection>) očitano sa stranice 4.8.2016.)
22. Wainwright, R., Totaro P. (2009). A dangerous mind: What turned Martin Bryant into a mass murderer? (<http://www.smh.com.au/national/a-dangerous-mind-what-turned-martin-bryant-into-a-mass-murderer-20090426-ajk4.html>), očitano sa stranice 26.7.2016.)

Filmovi:

Demme, J., '*Silence of the Lambs*' (1991.)

Hitchcock, A., '*Psycho*' (1960.)

Televizijske serije:

Bates Motel (2013.-2016.)

'Dexter' (2006.-2013.)